УДК 330.341

В. В. Білоцерківець,
д. е. н., доцент, професор кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України, м. Дніпропетровськ

ФЕНОМЕН НОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ДЕЛІМІТАЦІЯ В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛІЗМУ

V. Bilotserkivets,
Doctor of Science in Economics, Associate Professor,
Professor of department of Political economy, National Metallurgical Academia of Ukraine, Dnipropetrovs'k

PHENOMENA OF NEW ECONOMY: IDENTIFICATION AND DELIMITATION IN THE CONDITION OF POST-INDUSTRIALISM

У статті досліджуються проблеми ідентифікації та делімітації явищ, що входять до ареалу нової економіки, в умовах становлення та розвитку постіндустріального суспільства. Показано, що нова економіка в сучасну добу змістовно та за окремими ознаками наближається до мережевої економіки, інформаційної економіки, економіки знань, сервісної економіки та постіндустріальної економіки, але вона не стає тотожною їм. Визначено особливі характеристики інформаційної, знаннєвої та сервісної економік, показано їх взаємні відмінності та окреслено їх топологічні співвідношення з новою економікою. Проаналізовано динаміку нової та старої економіки за рівнями агрегування, побудовано їх відповідні піраміди. Розкрито залежності, еволюційний рух та взаємні співвідношення між новою, старою та ар'єргардною економіками.

In the article examines the problems of authentication and delimitation of the phenomena, included in the area of new economy, in the conditions of becoming and development of post-industrial society. It is shown new economy in modern age in content and separate attributes approaches a network economy, information economy, economy of knowledge, service economy and post-industrial economy. New economy does not identical to them. It is shown the special descriptions of information, knowledge and service economies, they mutual differences and outlined topological correlations with a new economy. The paper analyzes dynamics of new and old economy for levels of aggregating, built they pyramids. Exposed the dependences, evolutional motion and between of new, old and rearguard economies.

Ключові слова: нова економіка, стара економіка, інформаційна економіка, економіка знань, сервісна економіка, постіндустріальна економіка.
Key words: new economy, old economy, information economy, knowledge economy, economy of service, post-industrial economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На рубежі тисячоліть людство опинилось перед фактом відбуття радикальних трансформацій у соціальній, економічній та технологічній сферах. Науковці ж отримали можливість безпосередньо спостерігати, в багатьом імпліцитну до того часу, виразну панораму глибоких та всеосяжних перетворень, про наближення яких протягом попередніх десятиліть сповіщала ціла когорта видатних дослідників. Терціарна революція, комп'ютеризація та інформатизація, формування суспільства загального добробуту, поширення мережевих спільнот, істотні зміни у продуктивних силах та виробничих відносинах, невгамовна жага до нового, прагнення до перманентного оновлення й покращання стали невід'ємним антуражем сьогодення. У цьому багатстві та різноманітті нових та непізнаних для людства явищ, в певній мірі схожих та споріднених, але нетотожних, на особливу увагу заслуговує нова економіка.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність і значущість зазначеної проблематики отримує гідне віддзеркалення у появі протягом останнього часу цілої низки праць, присвячених її розв'язанню, що належать перу видатних дослідників сучасної економіки. Серед них, насамперед, слід вказати на роботи таких відомих українських та іноземних науковців, як Д. Белл [1], Г. Клейнер [2], Х. Клодт [3], Л. Мельник [4], Д. Піазоло [5], Б. Хрістенсен [6] та багатьох інших. Дані розробки, зокрема, стали засадничою базою вивчення нових явищ постіндустріальної природи, дозволили виявити низку атрибутивних ознак інформаційної економіки, економіки знань та сервісної економіки, окреслили проблемне поле дослідження оригінальних процесів, властивих саме сучасному етапу розвитку світової та провідних національних економік. Утім, теоретичний дискурс у цій царині економічної науки

Передплатний індекс 21847

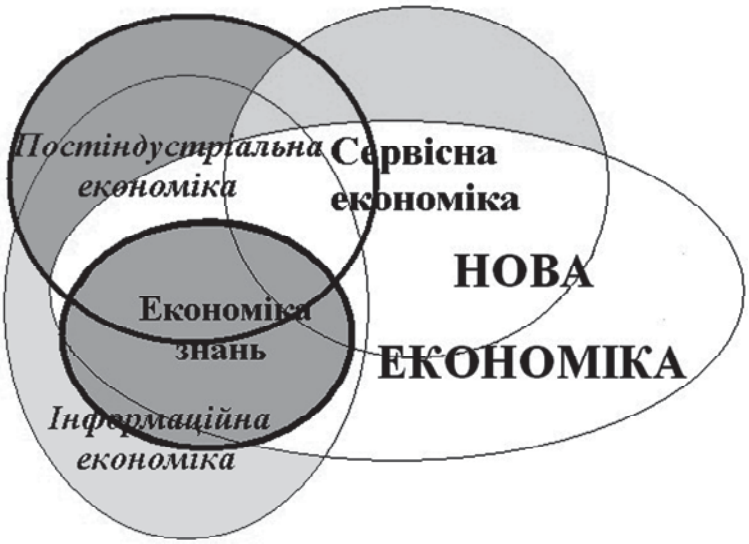

Рис. 1. Взаємоперетинання ареалів нової, сервісної, постіндустріальної, інформаційної, знаннєвої економік

триває й надалі. Чіткі критерії ідентифікації явищ новоекономічного змісту ще не запропоновані, залишається не завершеним процес делімітації нової економіки від інформаційної, знаннєвої, сервісної, високотехнологічної, постіндустріальної тощо економік.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті даної статті полягає у чіткій ідентифікації феномену нової економіки, визначенні критеріїв розмежування сучасної нової економіки від змістовно близьких явищ, притаманних постіндустралізму.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У категоріальному ракурсі нова економіка представляє собою певне віддзеркалення сукупності економічних відносин, що виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання новоекономічних за змістом благ, або "необлаг", незалежно від рівня їх технологічності, мережевості, суспільного чи приватного характеру, створення в матеріальному чи нематеріальному виробництві, товарного чи продуктового статусу. Відповідно до цього, визначення феномену нової економіки сучасного типу, адекватного умовам постіндустріалізма, має виступати на дефініційно-інтегративній платформі. Воно передбачає актуалізацію економічних відносин, що виникають між економічними суб'єктами в процесі: 1) споживання нових благ у контексті піднесення ролі знань та інформації в консумаційних наборах сучасних споживачів та зростання ролі кастомізації; 2) виробництва таких благ у відповідності до стрімкого технологічного оновлення новоекономічно орієнтованих підприємств, тенденцій демасафікації, зростаючої продуктивності і спадаючої ресурсоємності в умовах дії ефекту "фактору п'яти"; 3) розподілу результатів виробництва між його учасниками в світлі посилення позицій креативних, високоосвічених робітників — творців нового та маргіналізації трударів рутинної праці, що має наслідком поглиблення диференціації в межах середнього класу, зростання могутності мерито- та нетократії, що привласнюють усе більшу частину суспільного продукту; 4) обміну на перманентно мінливих, раптово виникаючих та швидко зникаючих ринках нових благ у розрізі поширення мережевих ефектів, тенденцій до локальної монополізації на ринках конкретних унікальних благ та посилення конкуренції в глобальному вимірі, динамічного перерозподілу рент між виробниками та споживачами, появи нових та відродження в новій якості існуючих способів взаємодії між економічними акторами.

У контексті такого розуміння особливостей нової економіки як феномену з'являються перспективи для проведення більш чіткого розмежування між нею та змістовно близькими явищами сьогодення. Дійсно, області сучасної нової, постіндустріальної, сервісної, інформаційної, знаннєвої, мережевої, цифрової тощо економік у значній мірі співпадають, але вони не є тотожними, оскільки множини їх елементів не є взаємо еквівалентними (рис. 1).

Так найважливішою ознакою постіндустріальної економіки слугує або, за малопоширеним підходом Д. Рісмана, зростаюча роль виробництва та споживання благ для дозвілля, або, за значно популярнішою трактовкою Д. Белла, сфера послуг, оскільки "більша частина робочої сили вже не зайнята у сільському господарстві і оброблювальній промисловості, а зосереджена у сфері послуг, до якої відносяться торгівля, фінанси, транспорт, охорона здоров'я, індустрія розваг, освіта та управління" [1, с. 168—171]. Технологічною ж базою "постіндустріальної трансформації виступають наука і теоретичне знання" [1, с. XL]. При цьому розвиток такої постіндустріальної економіки відбувся, за твердженням Д. Белла, лише після ІІ Світової війни. Зрозуміло, що нова економіка як явище існувала задовго до тих часів та охоплювала далеко не тільки виробництво

послуг або благ для дозвілля. Останні протягом тисячоліть навіть не виступали в якості одних з найважливіших її компонентів, лише у другій половині XX — початку XXI ст. значення виробництва та споживання таких благ у новій економіці достатньо посилились, аби стати зримим проявом наростання ролі новоекономічного в сучасній економіці. Це постулює помітне місце постіндустріальної економіки в новій економіці сьогодення, але виключає їх взаємну змістовну еквівалентність.

Аналогічна ситуація характерна для економіки, що за різними термінологічними інтерпретаціями має назву сервісної, терціарної або економіки третього сектору. Область її поширення багато в чому співпадає з ареалом постіндустріальної економіки. І дійсно, її питома вага в економіці значно зросла після так званої "терціарної революції" Ж. Фурастьє, останніми десятиліттями невпинно збільшувалась частка зайнятих в "терціарному секторі" [6, с. 1—2]. Втім, сервісна економіка відігравала важливу роль і в попередні часи. Природно, що частина її елементів були і є складовими нової економіки, але з цього не випливає конгруентність нової та сервісної економік. Процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання сервісних благ, які мають статус необлаг, економічні відносини, що виникають під час їх відбуття, є невід'ємною складової нової економіки. Проте аналогічні процеси, які відбуваються стосовно послуг, що позбавлені такого статусу, не мають стосунку до нової економіки, залишаючись поза областю її поширення.

Інформаційна економіка представляє собою "виробничу систему в сполученні зі сферою споживання, де інформація є провідною продуктивною силою (вирішальним засобом та предметом праці), а також основним продуктом виробництва й споживання" [7, с. 86]. Перелік товарів, що виготовляються в такій економіці, не обмежується тільки товарами, які безпосередньо являють собою інформацію, але й включає товари, що 1) матеріалізують інформацію, 2) чинять вплив на інформацію, 3) використовують інформацію у виробництві, та 4) застосовують її у споживанні [4, с. 134—140]. Інформаційна економіка охоплює досить широкий спектр товарів, що мають новоекономічний статус, але область її розповсюдження не тотожна сфері поширення нової економіки. Численні товари, що мають статус інформаційних, не мають одночасно статусу новоекономічних. Так, словник іноземної мови, пейджер чи операційна система MS DOS за визначенням, є товарами інформаційної економіки, але статус товарів, приналежних до нової економіки вони вже давно втратили. З іншого боку, такі товари, як окуляри для курчат, шоколадні водограї, холодний чай, трафарети для аніме і т.п., споживання яких останніми роками швидко зростало в Україні, мають статус неоекономічних, але не можуть претендувати на статус інформаційних. Тож нова та інформаційна економіка за багатьма напрямками є досить схожими явищами, їх ареали перетинаються, проте змістовно вони залишаються неідентичними. Аналогічна ситуація спостерігається й для цифрової економіки, яку часто ототожнюють з інформаційною [5, с. 2—3].

Під економікою знань, звичайно, розуміється економіка, де "головним фактором і ресурсом розвитку виступають знання, ... виробництво, обмін, розповсюдження і використання знань виступає основою матеріального і духовного розвитку" [8, с. 4]. Схожих поглядів дотримується значна частина наукового співтовариства. Так, зокрема, Г. Клейнер вважає, що "економікою знань ми називаємо такий стан", за якого: а) само знання стає товаром; б) кожний новий товар (не тільки когнітивний, а практично будь-який) несе в собі унікальні знання; в) "знання стає одним з основних факторів виробництва, до яких традиційно відносять труд, капітал, землю" [2, с. 32]. Відповідно до позицій В. Макарова, для економіки знань характерні такі особливості: а) дискретність знань як продукту; б) знання є суспільним благом; в) після споживання знання воно не зникає [9, с. 450—456]. Економіка знань представляє собою "частину господарства, пов'язану з процесами створення, розповсюдження і використання знань ("сектор знань")", або економіку, "за якої знання виступають, як визначаючий фактор її розвитку ("економіка, що базується на знаннях")" [10, с. 5]. Проте таке розуміння економіки знань змістовно не тотожне новій економіці. Остання, в своїй сучасній іпостасі, охоплює не тільки відносини пов'язані із функціонуванням та розвитком "сектору знань", вона є значно багатшою змістовно; виробництво, розподіл, обмін та споживання необлаг з високою знаннєємністю відіграють важливу роль у новій економіці, але ними вона далеко не обмежується. Не можна розглядати й неоекономіку як рівнозначну "національній економіці, що базується на знаннях". Нова економіка представляє собою лише цілісну сукупність окремих анклавів, ризомних утворень у тілі національної, щільність яких хоч і в епоху постмодерна досить швидко наростає, але є надто низькою, для ототожнення нової економіки із умозрімою

Передплатний індекс 21847

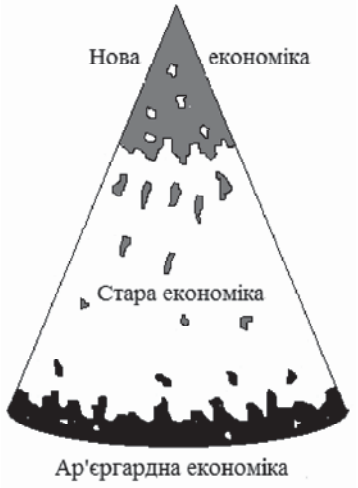

Рис. 2. Взаємне співвідношення нової, "старої" та ар'єргардної економік

знаннєвою економікою. У цьому ракурсі нова економіка є меншою за ареалом порівняно із знаннєвою, оскільки численні блага, створені за допомогою знань, не мають статусу необлаг, але, водночас, і більшою, оскільки існувала задовго до появи економіки знань. Незважаючи на нееквівалентність цих двох феноменів, області їх розповсюдження в значній мірі співпадають.

У цьому контексті можлива й фіксація існуючих відмінностей між локальними дефініціями безпосередньо нової економіки та інтегративним її баченням як змістовно авангардної. Інтерпретація нової економіки як високотехнологічної знаходить адекватне закарбування в полі її авангардних характеристик — нове благо майже завжди є наочним результатом висхідного технологічного розвитку і з'являється внаслідок застосування новішої, більш складної технології. У цьому аспекті начебто цілком доречним є визначення нової економіки як такої, що "базується на сучасних інформаційних і комунікаційних технологіях та на біотехнологіях" [3, с. 1]. Проте створення нового блага не неодмінно пов'язане із удосконаленням технологій, набуттям ними статусу "високих". Цілком імовірною є поява необлага в результаті їх редукції, технологічного спрощення. Так, в атомній промисловості вкрай технологічно та конструктивно складні загальмовувачи на основі "важкої води" замінили набагато простіші їх графітові аналоги, високотехнологічні луки замінили технологічно простіші у виробництві арбалети тощо. Численні технологічні редукції відбувались у будівництві, легкій та харчовій промисловості та, навіть, на рівні мов програмування. Тож, з одного боку, застосування високої технології не є необхідною умовою створення необлага, а, з іншого — високотехнологічне благо не обов'язково буде мати новоекономічний статус. Так, електронні обчислювальні машини "Іскра-1030М", "Пошук", "Електроніка" чи IBM PC/AT486 є концентратом високих технологій, проте вони втратили свій статус необлаг ще задовго до припинення свого функціонального застосування. Водночас набагато менш технологічні суші, роли чи скейт-боарди на світанку своєї появи у незалежній Україні набули статус необлаг.

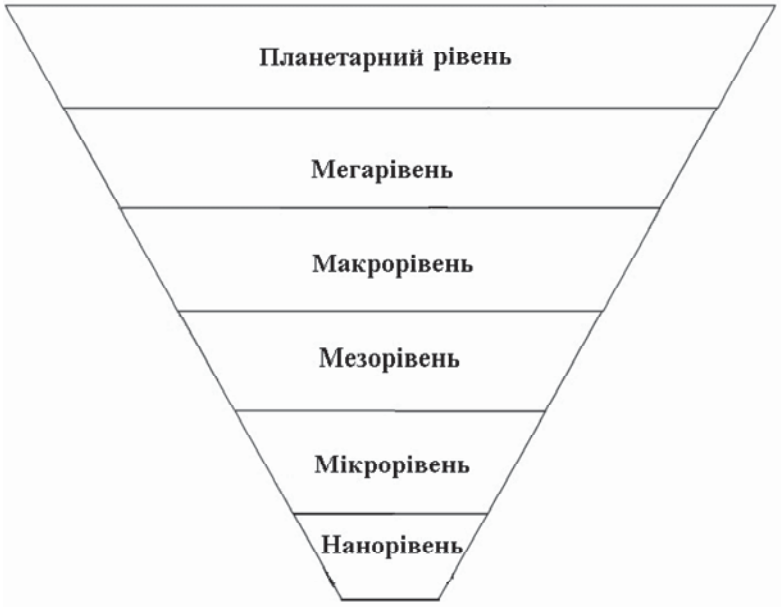

Рис. 3. Піраміда нової економіки в розрізі за рівнями

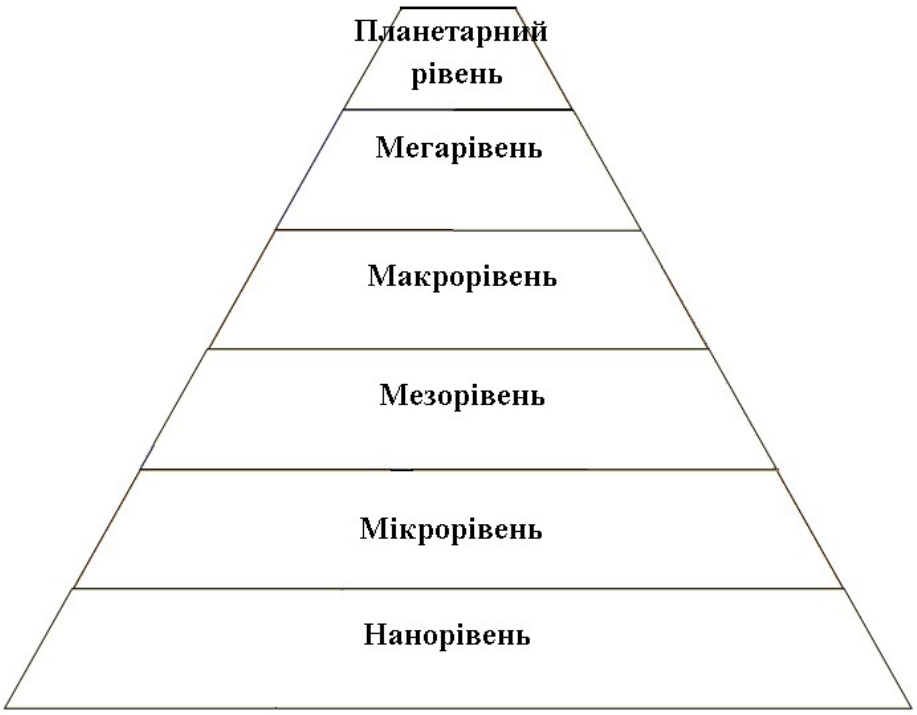

Рис. 4. Піраміда старої економіки в розрізі за рівнями

Не надає імунітету приналежності до нової економіки як авангардної і мережевий характер блага — узвичаєння мереж та їх трансформація у староекономічні блага відбувається за тим же сценарієм, що й для інших благ. У цьому розумінні терміни "нова економіка" як високотехнологічна та "нова економіка" чи "неоекономіка", як позначені авангардними ознаками, хоч в подальшому викладі застосовуватимуться в якості синонімів, в дійсності віддзеркалюють об'єкти змістовно дуже близькі, але не цілком еквівалентні. Нова економіка охоплює лише економічні відносини пов'язані з виробництвом, розподілом, обміном та споживанням необлаг, незалежно від рівня їх технологічності, мережевості, суспільного чи приватного характеру, створення в матеріальному чи нематеріальному виробництві, товарного чи продуктового статусу. Вона завжди є зосередженням тільки нового, розташовуючись на самому піку економічної піраміди (рис. 2).

Відносно застарілі її елементи з часом втрачають апікальний характер та переходять до категорії традиційних чи староекономічних, позбавляючись свого попереднього новоекономічного статусу. Подальший же поступ буде супроводжуватись їх дрейфом до староекономічної периферії — ар'єргардної економіки.

Тож в ареалі нової економіки як позначеної авангардними ознаками концентруються нові, ще не узвичаєні для споживача блага, в межах "старої" економіки — вже узвичаєні блага, а на її периферії, в межах ар'єргардної опиняються застарілі блага. Таким чином, наприклад, виробництво та споживання смартфонів, планшетів чи новітніх ліків належить до нової економіки, значної частини десктопів, хліба чи риби — до "старої" економіки, а личаків, сабо, саману чи макітер (якщо вони не використовуються в якості сувенірів народної творчості) — до ар'єргардної економіки.

Втім, це не виключає можливість членування самої авангардно-нової економіки за іншими критеріями. Так, для суб'єкта, що знаходиться на найнижчому рівні агрегування, суб'єкта наноекономіки, абсолютна більшість благ, які він споживає має статус узвичаєних, староекономічних і лише невеликій частині притаманні ознаки новоекономічних (рис. 3). Зрозуміло, що ці блага входять до досить обмеженого набору.

Проте одночасно цього суб'єкта оточує величезний океан непізнаних та невідомих благ, які для нього, з консумаційних позицій, є цілком новими. На більш високому — мікроекономічному рівні ситуація дещо змінюється. Зростає набор благ, а, отже, збільшується частка нових, незнаних для конкретного економічного суб'єкта продуктів в єдиній множині старо- та новоекономічних благ. Подібна тенденція спостері-

Передплатний індекс 21847

гатиметься й при подальшому русі в бік агрегування — питома вага нового зростатиме, а староекономічного зменшуватиметься, досягаючи мінімуму на планетарному рівні. Тож, у розрізі за рівнями агрегування нову економіку репрезентуватиме тупоноса перевернута піраміда, а стару — звичайна тупоноса піраміда (рис. 4).

Отже, твердження щодо ролі нової економіки в економічному бутті для кожного рівня матиме цілком когерентний характер. Втім, гіпертрофоване узагальнення так само, як і тиранія одиничного, занурення в надлишкову деталізацію, шану специфічного, стають на заваді справді холістичного розуміння логіки руху нової економіки, оскільки певне приниження значення новоекономічного на рівні нанорозрізу поєднується з його возвеличенням на рівні планетарного розрізу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Слід зазначити, що для доби постіндустріалізму характерним є вихід на провідні позиції цілого пучка генетично взаємопов'язаних явищ — нової, інформаційної, знаннєвої, сервісної економік, мозаїчні ареали, поширення яких мають чисельні взаємоперетинання. Водночас це не є приводом для ототожнення цих явищ, кожне з яких позначено власним набором атрибутів, що визначають їх унікальні особливості та місце у сучасній економіці. Подальші наукові розвідки мають виявити головні детермінанти взаємозалежного розвитку нової, інформаційної, знаннєвої та сервісної економік, розкрити механізм дії їх прямих та зворотних, рекурентно підсилюючих та послаблюючих взаємовпливів в умовах утвердження у світових координатах глобальної економіки.

Література:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. — М.: Академия, 2004. — 788 с.
2. Клейнер Г. Микроэкономика знаний и мифы современной теории / Г. Клейнер // Высшее образование в России. — 2006. — № 9. — С. 32—37.
3. Klodt H. The Essence of the New Economy /H. Klodt // Kiel Discussion Papers. — 2001. — № 375. — 15 p.
4. Мельник Л.Г. Информационная экономика /Л.Г. Мельник. — Сумы: Университетская книга, 2003. — 288 с.
5. Piazolo D. The new economy and the international regulatory framework / D. Piazolo // Kiel Working Papers. — 2001. — № 1030. — 40 p.
6. Christensen B. Qualifikationsanforderungen und Arbeitsformen in der Neuen Okonomie / B. Christensen // Kieler Arbeitspapier. — 2001. — № 1081. — 60 s.
7. Мельник Л.Г. Экономика информации и информационные системы предприятия / Л.Г. Мельник, С.Н. Ильяшенко, В.А. Касьяненко. — Сумы: Университетская книга, 2004. — 400 с.
8. Экономика знаний / Под ред. В.П. Колесова. — М.: ИНФРА-М, 2008. — 432 с.
9. Макаров В.Л. Экономика знаний: уроки для России / В.Л. Макаров // Вестник РАН. — 2003. — № 5. — С. 450—456.
10. Макаров В.Л. Микроэкономика знаний / В.Л. Макаров, Г.Б. Клейнер. — М.: Экономика, 2007. — 204 с.

References:

1. Bell, D. (2004), Grjadushhee postindustrial'noe obshhestvo. Opyt social'nogo prognozirovanija [The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting], Akademija, Moscow, Russia.
2. Klejner, G. (2006), "Microeconomics of knowledge and myths of modern theory", Vysshee obrazovanie v Rossii, vol. 9, pp. 32—37.
3. Klodt, H. (2001), "The Essence of the New Economy", Kiel Discussion Papers, vol. 375, pp. 1—15.
4. Mel'nik, L.G. (2003), Informacionnaja jekonomika [Information economy], Universitetskaja kniga, Sumy, Ukraine.
5. Piazolo, D. (2001), "The new economy and the international regulatory framework", Kiel Working Papers, vol. 1030, pp. 1—40.
6. Christensen, B. (2001), "Qualification requirements and forms of works in the new economy", Kieler Arbeitspapier, vol. 1081, pp. 1—60.
7. Mel'nik, L.G. Il'jashenko, S.N. and Kas'janenko, V.A. (2004), Jekonomika informacii i informacionnye sistemy predprijatija [Economy of information and information systems of enterprise], Universitetskaja kniga, Sumy, Ukraine.
8. Jekonomika znanij (2008), [Economy of knowledge], Pod red. Kolesova, V.P., INFRA-M, Moscow, Russia.
9. Makarov, V.L. (2003), "Economy of knowledge: lessons for Russia", Vestnik RAN, vol. 5, pp. 450—456.
10. Makarov, V.L. and Klejner, G. (2007), Mikrojekonomika znanij [Microeconomics of knowledge], Jekonomika, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2015 р.